

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ НЕТЕРПИМОСТІ

Досліджено проблеми ксенофобії в українському суспільстві. Зауважено, що злочини, учинені на ґрунті нетерпимості, характеризуються певними особливостями, а саме появою порівняно нових мотивів для ксенофобних настрів. Основну відповідальність за боротьбу зі злочинами на ґрунті ненависті покладають на державу. Для організації ефективного попередження аналізованих злочинів дуже необхідними є підвищення рівня обізнаності, проведення навчання і підготовки працівників органів та підрозділів Національної поліції щодо виявлення, розслідування та попередження злочинних виявів на ґрунті нетерпимості.

Ключові слова: злочини на ґрунті нетерпимості, ксенофобія, попередження, расизм, упереджене ставлення.

Постановка проблеми. Україна, як і будь-яка демократична та плюралістична держава, повинна забезпечувати належні умови для нормального розвитку та функціонування не лише своїх громадян, а й осіб, які належать до національних меншин, поважати їхню культурну, мовну та етнічну самобутність.

Проте вияви ксенофобії* характерні й українському суспільству. Особливе занепокоєння викликають злочини, вчинені на ґрунті нетерпимості. Злочини на ґрунті ненависті – це кримінально карані діяння, вчинені на ґрунті упередженого ставлення та нетерпимості. Вони поширені у всіх країнах та часто відрізняються особливою жорстокістю, а тому становлять серйозну загрозу і для жертв, і для всього суспільства. Такі злочини трапляються скрізь. Жодне суспільство не застраховане від наслідків забобонів і нетерпимості. Злочини на ґрунті ненависті посилають сигнал неприйняття певних громад і можуть призвести до потенційних конфліктів, оскільки вони можуть зрости і кількісно, і з огляду на рівень насильства. Якщо це збагнути і вжити рішучих заходів, цикл насильства можна припинити.

Принцип рівності прав є основоположним принципом демократичної держави й є закріпленим конституцією. Злочини на ґрунті ненависті є виявом упередженого ставлення, оскільки жертва зазнає нападу

---

* Від грец. *ξένος* (*ксенос*), що означає «чужинець», «незнайомиць» та *φόβος* (*фобос*), що означає «страх» – поняття, яке позначає нав'язливий страх стосовно чужинців чи просто чогось незнайомого, чужоземного.

через свою приналежність до певної групи, ці злочини принижують людську гідність та індивідуальність і посягають на принцип, відповідно до якого законом гарантується кожному право на рівний захист.

Проблема зростання расизму, ксенофобії та злочинів на ґрунті ненависті в Україні серйозно загострилася. Збільшується кількість насильницьких дій на расовому ґрунті. Нині особливістю цих злочинів є поява порівняно нових мотивів для ксенофобних настроїв – мовного, територіального, коли причиною для ворожого ставлення є не раса й етнічне походження об'єкта неприязні, а його мова спілкування або місце проживання. Зважаючи на значне поширення ксенофобії, вона стає серйозною загрозою та потребує ґрунтовного вивчення, що й є **метою** статті.

Стан дослідження. Останніми роками проблеми, пов'язані зі злочинами на ґрунті нетерпимості, були об'єктом дослідження науковців. Цьому питанню присвятили свої праці Р. С. Белкін, А. І. Долгова, В. М. Кудрявцев, Ф. М. Таганцев, В. І. Антипов, В. В. Голіна, О. Г. Колб, М. О. Мірошніченко, О. Н. Ярмиш та ін. Проте, незважаючи на наявні наукові розробки, чимало питань залишається нерозкритими, особливо це ускладнюється появою нових форм та виявів ксенофобії.

Виклад основних положень. Злочин на ґрунті ненависті не обов'язково означає, що особа, яка вчиняє такий злочин, відчуває ненависть до жертви. Упередження означає наявність у людини викривлених уявлень про якусь особу або групу осіб. Такі упереджені уявлення особи, яка вчиняє злочин, відображено у виборі жертви або виявляються під час нападу. Від злочинів на ґрунті ненависті можуть потерпати особи, яких зловмисники пов'язують із групами, проти яких вони борються, наприклад, активістами-правозахисниками. Оскільки злочини на ґрунті ненависті вчиняються через те, як сприймаються особа, особи або майно, котрі стають цілями злочинів, той, хто вчиняє такий злочин, може взагалі не мати почуттів щодо конкретної фактичної жертви [1, с. 7].

Із моменту виникнення соціуму відмінності між його членами – такі, як вік, стать, приналежність до певної соціальної або національної групи – є основою для розподілу прав і обов'язків, встановлення обмежень або надання переваг. Абсолютної рівності у суспільстві існувати не може, і завдання держави полягає у створенні справедливого, збалансованого механізму забезпечення реалізації прав і виконання обов'язків кожною особою. Проте увага до відмінностей між членами соціуму не завжди полягала в намаганні справедливо регулювати суспільні відносини. Історія людства містить безліч прикладів

насилення до національних та етнічних груп. Реакція міжнародної спільноти та відповідне правове реагування на такі події змінювались разом з еволюцією гуманістичного світогляду людини, розвитком концепції природного права та поваги до фундаментальних загальнолюдських цінностей.

Расова дискримінація в Україні не має глибинних історичних корінь, але наявність її виявів свідчить про те, що існують ґрунтовні соціальні й психологічні причини, пов'язані з неприйняттям «чужого», соціальною дезорганізацією, маргіналізацією малозабезпечених шарів населення. Расова нетерпимість в Україні набуває ознак небезпечної соціальної хвороби, імунітету до якої немає, і це може призвести до її гострої й дуже небезпечної форми у зв'язку із чим особливого інтересу й актуальності набуває проблема оптимізації заходів державного, зокрема кримінально-правового, реагування на вияви расової дискримінації [2, с. 459].

Причин збільшення кількості злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості у нашій державі, – чимало. До них можна віднести зростання соціальних та економічних проблем у суспільстві, неефективну політику профілактики відповідних явищ загалом та у молодіжному середовищі зокрема. Також до детермінант аналізованого явища слід віднести залежність від культу мікрогрупи, до яких входять молоді люди, психологічний вплив співучасників групи на особу, поширення ЗМІ, телебаченням, художніми фільмами злочинної субкультури. З огляду на це дуже важливим є значення, якого вони надають девіантній і кримінальній поведінці, як вони їх інтерпретують, оскільки ЗМІ в результаті впливають на суспільні стереотипи, а останні згодом втручаються в міжособистісні стосунки.

Формування правосвідомості молоді, відповідного ставлення до правопорушень і правоохоронних органів значною мірою залежить від джерела інформації [3, с. 11]. Зокрема, як зазначають С. Ф. Денісов та Р. С. Якушев, що пропагує розвиток расової ворожнечі та інші правопорушення. Крім наведених причин, необхідно зауважити на сформовану агресію, що спрямована на іноземних осіб [4, с. 78]. Виникнення цієї агресії може бути спричиненим різними чинниками. Серед них: генетична схильність до такої поведінки, матеріальні або інші заохочення за насильницьку поведінку (наприклад, отримання грошей унаслідок скоєння грабежу), наявність прикладів злочинної некараної поведінки, через яку людина може вважати, що схожий акт її поведінки також буде некараним [5, с. 160].

Як зазначає Я. І. Гилінський, нині «відбувається конструювання одного з сучасних різновидів злочинних зазіхань проти «ненависних»

меншин. У ньому беруть участь засоби масової інформації (ЗМІ) та політики, вчені та правоохоронні органи» [6, с. 234].

Останнім часом значну роль у «пропаганді» відіграє Інтернет [7, с. 11]. Результати дослідження свідчать, що в Україні активізувався рух молодіжних неформальних об'єднань, діяльність яких спрямована на насильницькі дії на ґрунті расової та національної ворожнечі.

В Україні, на виконання поставлених ЄКРН вимог, 2009 року були внесені зміни до Кримінального кодексу України, де у низці статей встановлено, що обтяжуючою обставиною є мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості. Так, зокрема, ця ознака закріплена в таких статтях Кримінального кодексу України: п. 14 ч. 2 ст. 115 «Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 126 «Побій і мордування, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 127 «Катування, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 128 «Погроза вбивством з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань, поєднане з насильством». Внесення змін до низки статей Кримінального кодексу України в частині встановлення так званого «мотиву ненависті» як кваліфікуючої обставини (ст.ст. 115, 121, 122, 126, 127, 129, 300) не змінило ситуацію на краще. Фіксуючи злочини, вчинені стосовно іноземних громадян, Міністерство внутрішніх справ України не поспішає вбачати в них злочини, вмотивовані релігійною чи расовою ворожнечею.

Проте, незважаючи на спроби законодавчого врегулювання питань боротьби із схожими злочинами, невіршеними залишається низка питань. Насамперед необхідно зауважити на питаннях реєстрації злочинних виявів на ґрунті нетерпимості. Статистика правоохоронців зводиться виключно до підрахування кількості резонансних нападів на іноземців та кількості кримінальних справ, порушених за ст. 161 Кримінального кодексу України. Але в Україні жертвами схожих злочинів є не лише іноземці. Об'єктами переслідування в нашій державі доволі часто стають її громадяни, зокрема й українці за етнічним походженням. Такі факти переважно залишаються поза увагою правоохоронців і не фіксуються як порушення законодавства з мотивів ненависті. Також правоохоронними органами фіксуються як відповідні

злочинні вияви на ґрунті нетерпимості виключно випадки вчинення фізичної розправи над «чужими», не враховуючи і не надаючи відповідної оцінки іншим складовим агресивної ксенофобії та злочинів на ґрунті ненависті – фактам наруги над могилами та релігійними спорудами, розпочатій в Україні «війні пам'ятників», цілеспрямованому пошкодженню майна представників певних груп тощо. Тобто, можна зробити висновок, що в Україні наразі немає офіційної статистики, яка дала б змогу об'єктивно оцінювати і загальний рівень ксенофобії, і поширеність спричинених нею злочинів на ґрунті ненависті. Також слід констатувати, що сучасні статистичні показники необхідно розглядати як індикатор того, що правоохоронна система України просто не готова запобігати «злочинам на ґрунті ненависті» правовими методами [8].

Важливість проблеми протидії злочинам, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, полягає передусім у тому, що за сучасних умов в Україні спостерігається посилення неконтрольованих міграційних процесів, наслідком яких є утворення на її території нових діаспор, етнічних громад. Вирішення завдання протидії аналізованим посяганням є важливим ще й тому, що їх учинення може стати причиною виникнення стійких джерел напруженості, здатних спровокувати міжнаціональні й міжрелігійні (міжконфесійні) суперечності й конфлікти, деструктивно вплинути на соціальні й політичні процеси [9, с. 165, 166].

Висновки. Основну відповідальність за боротьбу зі злочинами на ґрунті ненависті покладають на державу. Працівники органів та підрозділів Національної поліції як представники держави часто є першими спеціалістами, які прибувають на місце злочину, вчиненого на ґрунті ненависті. Проте недостатність підготовки з питань виявлення та розслідування злочинів на ґрунті ненависті може призвести до їхньої неспроможності належно ідентифікувати цей злочин, зібрати докази стосовно мотивації та/або виконати вимоги щодо складання звітів.

Тому дуже необхідним є підвищення рівня обізнаності, проведення навчання і підготовки працівників органів та підрозділів Національної поліції щодо виявлення, розслідування та попередження злочинних виявів на ґрунті нетерпимості.

Злочини, вчинені на ґрунті нетерпимості, як крайня форма дискримінації потребують негайного реагування та ефективного розслідування правоохоронними органами не лише у разі, коли потерпілою є конкретна особа, а й у випадку, якщо такі діяння спрямовані на розпалювання ворожнечі та ненависті стосовно окремої спільноти меншин,

полягають в оскверненні пам'ятників і релігійних споруд, руйнуванні майна, що належить спільноті тощо.

1. Розуміння поняття «злочини на ґрунті ненависті»: посібник для України. – Warsaw, вид-во Poligrafus Jacek Adamiak, 2015. – 24 с.

2. Дрьоміна-Волок Н. В. Кримінально-правова заборона расової дискримінації як міжнародний обов'язок держави / Н. В. Дрьоміна-Волок // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 46. – С. 457–460.

3. Напиральська О. І. Вплив засобів масової комунікації на формування злочинної поведінки молоді: автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / О. І. Напиральська; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

4. Денисов С. Ф. Молодіжна злочинність на ґрунті расової нетерпимості: причини та умови в теорії диференціальної асоціації / С. Ф. Денисов, Р. С. Якушев // Юридична наука. – 2012. – № 2. – С. 75–84.

5. Денисов С. Ф. Перетворення агресії у норму поведінки (за результатами соціологічного дослідження) / С. Ф. Денисов, В. І. Додонова, Ю. О. Легеза // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2002. – № 1. – С. 157–163.

6. Гилинский Я. И. Криминология: теория, история, эмпирическая реальность, социальный контроль / Я. И. Гилинский. – СПб.: Питер, 2002. – 504 с.

7. Федорович І. Моніторинг проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету поширення мови ворожнечі до заклик до нетерпимості (мова ворожнечі, як зброя для правової риторики) / І. Федорович, С. Ковбасюк, В. Ліхачев, М. Буткевич. – К.: ФОП «Борбулевич З. І.», 2011. – 76 с.

8. Злочини на ґрунті ненависті в Україні. – Х.: Права людини, 2012. – 272 с.

9. Дорош Л. В. Мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості як кваліфікуюча ознака злочинів проти життя і здоров'я особи / Л. В. Дорош // Проблеми законності: акад. зб. наук. пр.; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. – № 2. – С. 163–173.

Ковальчук В. П. Некоторые проблемные вопросы относительно преступлений, совершаемых на почве нетерпимости

Исследовано проблеми ксенофобии в украинском обществе. Отмечено, что преступления на почве нетерпимости характеризуются определенными особенностями, а именно появлением сравнительно новых мотивов для ксенофобских настроений. Основную ответственность за борьбу с преступлениями на почве ненависти возлагают на государство. Для организации эффективного предупреждения рассматриваемых преступлений крайне необходимо повышение уровня осведомленности, проведения обучения и подготовки работников органов и подразделений Национальной полиции по выявлению, расследованию и предупреждению преступных проявлений на почве нетерпимости.

Ключевые слова: преступления на почве нетерпимости, ксенофобия, предупреждения, расизм, предвзятое отношение.

Kovalchuk V. P. Some issues of crimes committed on the base of intolerance

The article deals with investigating the problems of xenophobia in the Ukrainian society, namely crimes committed on the base of national, racial, religious and ethnic intolerance. It is proved that specific features characterize crimes on the ground of intolerance: the emergence of new motives for xenophobia moods – linguistic and territorial; the reason for the hostile attitude is not a race and ethnic origin of the object of enmity, the reason is his language of communication, or place of residence. These criminal manifestations are particularly cruel, and therefore they pose a serious threat both to victims and to the whole society. The main responsibility for fighting crime on the base of intolerance relies on the state. Employees of the agencies and units of the National police, as representatives of the state, are often the first professionals arriving at the crime scene. However, insufficient training for detection and investigation of hate crimes can lead to their inability to identify the offence on the base of hatred in a proper way, to collect evidence of the motivation and/or to carry out reporting requirements. For effective prevention of crimes, it is necessary to increase awareness, educating and training of workers of bodies and units of the National police for detection, investigation and prevention of criminal manifestations on the ground of intolerance.

There are many reasons for the increase in the number of crimes committed on the base of intolerance in our country. They include the growth of social and economic problems in the society, the ineffectiveness of the preventing policy of appropriate phenomena in general and in the youth environment in particular.

Key words: hate crimes, xenophobia, prevention, racism, prejudiced attitude.

Стаття надійшла 5 квітня 2016 р.

УДК 343.242

Р. Л. Максимович

ПРО ПОНЯТТЯ «ПОСЯГАННЯ» У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Розглянуто таке наскрізне кримінально-правове поняття, як посягання. Проаналізовано особливості висвітлення цього терміна за чинним Кримінальним кодексом України. Досліджено зміст і значення цього поняття у Кримінальному кодексі України та кримінально-правовій літературі. Висвітлено зміст розглядуваного поняття у постанові Пленуму Верховного Суду України. Показано позицію судової практики в контексті розуміння цього терміна. Наведено співвідношення понять «посягання», «злочин» і «суспільно небезпечне діяння».

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, посягання, наскрізне кримінально-правове поняття.